

Kıbrıslı Halîmzâde Alî'nin *Menâsikü'l-Hacc'ı**Manasik Al-Hajj* by Halîmzâde Alî of CyprusÖmer Suat İNAN¹

Geliş Tarihi (Received): 08.07.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 15.10.2024

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2024

Öz: İslam dininde Müslümanların yapmakla mükellef oldukları beş farz vardır. Bunlardan biri hac vazifesidir. Dine ait çeşitli kavramlar edebî bir malzeme olarak edebiyat sahasında kullanılmıştır. Hac kavramı çerçevesinde oluşan edebî tür, menâsik-i hac şeklinde isimlendirilmiştir. Menâsik-i haclar, hac vazifesinin nasıl ifa edilmesi gerektiğini anlatan rehberlerdir. Bunlar manzum veya mensur şekilde kaleme alınmışlardır. Bu çalışmamızda mensur bir menâsik-i hac eseri incelenmiştir. 19. yüzyılda kaleme alınmış olan bu eserin müellifi Kıbrıslı Halîmzâde Alî'dir. Kıbrıslı Halîmzade Alî'nin *Menâsikü'l-Hac* adlı eseri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde yer almakta olup Türkçe yazmalar koleksiyonunda II. Mahmud Ktp. 759'da kayıtlıdır. 12 varaktan oluşan bir menâsik-i hacdir. Kıbrıslı Halîmzâde Alî haccın farzları, vacipleri, sünnetleri ve hac esnasında okunması gereken dualara ilişkin bir eser meydana getirmiştir. Çalışmamızın girişinde haccın tanımı yapılmış, Türk edebiyatında mensur menâsik-i haclar hakkında bilgi verildikten sonra müellifin hayatı ve eserleri incelenmiş, çalışmanın sonunda da *Menâsikü'l-Hac* adlı eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Menâsik-i Hac, Mensur, Kıbrıs, Halîmzâde Alî.

&

Abstract: Various religious concepts have been used as literary material in the field of literature. The literary genre formed within the framework of the concept of pilgrimage is called Manasik Al-Hajj. In this study, a prose manasik-al hajj work is analyzed. Written in the 19th century, the author of this work is Halîmzâde Alî from Cyprus. His work is in the National Archive and Research Department of the Turkish Republic of Northern Cyprus and is registered in the Turkish manuscripts collection in Mahmud II Ktp. 759. It is a 12-sheet manasik al-hajj. He created a work on the obligations, wajibs, sunnahs and prayers to be recited during the pilgrimage. In the introduction of the study, information about pilgrimage and prose menâsik-i pilgrimages in Turkish literature is given. Then the life and works of the author are analyzed. At the end of the study, the transcribed text of the work is given.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Manasik Al-Hajj, Prose, Cyprus, Halîmzâde Alî.

Atıf/Cite as: İnan, Ömer Suat. "Kıbrıslı Halîmzâde Alî'nin Menâsikü'l-Hacc'ı". *Dergiabant* 12/2 (Kasım 2024), 588-604. doi: 10.33931/dergiabant.1512558

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Dr., Ömer Suat İnan, inanomar@gmail.com.

1. Giriş

İslamiyet beş esas üzerine kurulmuş bir inanç sistemidir. İslam dinine inananların yerine getirmesi gereken beş esastan biri hac vazifesidir. Hac, muayyen bir zamanda, belirli şartlarda yapılan bir ibadettir. "Gitmek, yönelmek, ve ziyaret etmek" manalarını ihtiva eden hac kelimesi Arapça bir kelime olup fıkhi ıstılah olarak ise Müslümanların imkânları dâhilinde, Zilhicce ayında Kâbe-i şerifi, Arafat'ı, Müzdelife'yi ve Mina'yı ziyaret ederek birtakım dinî vecibelerri de yerine getirmeleri ile gerçekleştirdikleri bir ibadettir.² Hac ibadetinin, Kur'an-ı Kerim'de mümin kulların üzerine farz bir vazife olduğu belirtilir. Kur'an-ı Kerim'de bu isimde bir sure de yer almaktadır.

Hac hem maddi hem de bedeni bir ibadet olup hükmü yeten kişiler için farzdır. Bu vazifeyi yerine getiren müminlere "hacı" denilmektedir. Hac vazifesini yerine getirmek ve kutsal toprakları görmek Müslümanlar için büyük bir arzudur. Bu arzuyu gerçekleştirmek için tarih boyunca dünyanın dört bir tarafından insanlar uzun süren seyahatler yapmışlardır.

Uzun yıllar boyunca kutsal toprakları yöneten Osmanlı Devleti, hac zamanı binlerce insandan oluşan hac kervanlarının seyahat sorumluluğunu üstlenmiştir. Üstlendiği bu önemli hac seyahatleri, Türk edebiyatını da etkilemiştir. Hac ibadeti hakkında çeşitli seyahatnameler kaleme alınmıştır. Bu seyahatnameler, yazılış amacına göre hac rehberleri veya hac el kitapları, rehber nitelikli hac seyahatnameleri, rapor nitelikli hac seyahatnameleri, edebî nitelikli hac seyahatnameleri olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.³ Bu eserlerde kervanın uğrayacağı, konaklayacağı menzil ve bu ibadetin yapılışı ve uyulması gereken şartlar gibi meseleler anlatılmıştır. Bu şartlar fıkhi bir ıstılah olan "menâsik" kavramını ortaya çıkarmış; bu da hac ibadetini konu edinen "menâzil-i hac" ve "menâsik-i hac" olarak adlandırılan edebî türlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.⁴

Çalışmamız menâsik-i hac türünde bir eser olduğu için menâzil-i hac türü üzerinde durulmayacaktır. Türk edebiyatında menâsik-i hac manzum veya mensur olarak kaleme alınmıştır. Mesur bir eser çalıştığımız için manzum menâsik-i hac hakkında bilgi verilmeyecektir.

2. Türk Edebiyatında Mensur Menâsik-i Haclar

Menâsik-i hac eserleri, fıkıh literatüründe belirlenmiş olan hac vazifesi kurallarına riayet ederek ifa etmek isteyen hacı adayları ile bu vazifede onlara yardımcı olan hac rehberleri için son derece önemli bir kılavuz olmuşlardır. Kutsal bir görev olan haccın bütün yönleri ile nasıl yapılacağı hakkında pratik bilgiler veren mensur menâsik-i hac, didaktik nitelik taşıdıklarından dolayı edebî kaygıdan ziyade muhtevaları yönüyle önem arz etmektedirler.⁵

Yaptığımız çalışmalar neticesinde Türk edebiyatında, bilimsel çalışmalara konu olmuş 15 tane mensur menâsik-i hac tespit ettik. Hakkında bilgi verilen eserlerin sıralanışı yüzyıllarına göre yapılmıştır.

2.1. Sünbülî Sinân, Menâsik-i Hac

Asıl ismi Yusuf Sinaneddin b. Ya'kûb (ö. 1581) olan müellif, 16. yüzyılda yaşamıştır. Müellifin babası, Halvetiyye tarikatının Sünbülüyye koluna intisap etmiştir. Yusuf Sinaneddin babasından hilafet ve icazet almış, babasının vefatından sonra Kocamustafa Paşa Dergahı'nın postnişinliğini üstlenmiştir. Hafız, müfessir, vaiz sıfatlarına sahip Yusuf Sinaneddin, Medine'de vefat etmiştir. 44 nüshası bulunan eserin en

² Ömer Faruk Harman, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/382.

³ Menderes Coşkun, "Osmanlı Edebiyatındaki Hac Seyahatnamelerinin Tipleri", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, 12-15 Nisan 1999, (İstanbul, 2001), 189.

⁴ Rahmi Yaran, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yayınları, 1996), 14/412.

⁵ Ahmet Karataş, "Türk-İslâm Edebiyatında Menâsik-i Hac Manzumeleri ve Kâbe", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 3 (Kasım 2007), 30-31.

hacimli nüshası 108 varaktan oluşmaktadır.⁶ Çeşitli menâsik eserlerinin derlenmesi ile oluşturulan Sünbülî'nin eseri sade bir dil ile telif edilmiştir.⁷

2.2. Seyyid Mehmed Efendi, Enîsü'l-Huccâc

16. yüzyılda yaşamış olan Seyyid Mehmed Efendi'nin (ö. 1597?) hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Kayseri'de ikamet eden, ilim erbabından hayır sahibi bir şahsiyettir. 1590 yılında hacca gitmiş ve hac dönüşü, tek eseri olan *Enîsü'l-Huccâc*'ı yazmıştır.⁸ Tek nüsha olan eser 144 varaktan oluşmaktadır. Sade bir dilin hâkim olduğu eserde yer yer secili üslup kullanılmıştır.⁹

2.3. Abdurrahman Hibri, Menâsik-i Mesâlik

Abdurrahman Hibri Efendi (ö. 1656), Edirneli olup müderris Hasan Efendi'nin oğludur. Tahsiline Edirne'de başlayıp İstanbul'da devam etmiştir. Müderrislik yapan Abdurrahman Hibri Efendi, 1041/1632 yılında hacca gitmiştir. Edirne'den Mekke'ye uzanan bir hac seyahatnamesi olan eserinde, hac ibadetinin menâsikini bütün ayrıntıları ile anlatmıştır. Eserde yalın ve basit bir dil hâkimdir.¹⁰

2.4. Müellifi Bilinmeyen, Delîlü'l-Huccâc ve'l-Ümmiyyîn fî-Tahsîli Umûr'd-Dîn

Müellifi belli olmayan bu eserin 1694 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserden hareketle çıkan bilgilere göre müellif, hayatının bir döneminde Mısır'da bulunmuştur. Başka eserleri olabileceği varsayılan müellifin eldeki tek eseri 120 varaktan oluşan, sade ve anlaşılır bir dil ile yazılmış olan bu hac menâsidir.¹¹

2.5. Hacı Ali Efendi, Tuhfetü'l-Huccâc

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan Hacı Ali Bey, Rûznâmçeci İbrahim Efendi'nin kethüdalığını yapmıştır. Hacı Ali Efendi'nin 17. yüzyılda yaptığı hac yolculuğunu anlatan *Tuhfetü'l-Huccâc* adlı eseri, 19 varaktan oluşmaktadır. Hacı Ali Efendi eserini, hac menzilleri hakkında bilgi verdikten sonra hac ibadetini yerine getirirken uyulması gereken kurallar bölümü olan menâsik ile bitirmiştir. Menâsik kısmının kısa tutulmuş olması nedeniyle *Tuhfetü'l-Huccâc*, muhtasar bir menâsik-i hac şeklinde de değerlendirilebilir.¹²

2.6. İbrahim Hanîf, El-La'lu'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ

18. yüzyılda yaşamış olan Hanîf İbrahim Efendi (ö. 1775), dönemin önemli isimlerindedir. Müderris, kadı, hattat ve şair vasıflarına sahiptir.¹³ Eserini, Haremeyn olarak tabir edilen Mekke ve Medine şehirlerinde müfettişlik görevi sırasında 1147/1735 tarihinde kaleme almıştır. 33 varaktan oluşan eser sade bir dille yazılmıştır.¹⁴

2.7. Damadzade Mehmed Murad Efendi, Nebzetü'l-Menâsik

Damadzadeler namıyla bilinen ve ilmiye sınıfından olmalarıyla meşhur bir ailenin ferdidir. İyi bir eğitim almış ve birçok vazifede bulunmuş müellif, Rumeli Kazaskeri olarak görevlendirilmiştir. Murâd Molla rumuzu ile tanınmış, İstanbul'un Fatih semtinde bir külliye yaptırmıştır. 1170/1756 yılında kaleme

⁶ Dilara Pınar Arıç, *Sünbülî Sinân'ın Menâsik-İ Hacc'ı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 5-6.

⁷ Arıç, *Sünbülî Sinân'ın Menâsik-İ Hacc'ı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, 192.

⁸ Rukiye Kaymakçı, *İbrahim Tennûrî Ahfâdından Mehmed Efendi'nin Enîsü'l-Huccâc Adlı Menâsiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 204.

⁹ Kaymakçı, *İbrahim Tennûrî Ahfâdından Mehmed Efendi'nin Enîsü'l-Huccâc Adlı Menâsiki*, 28-37.

¹⁰ Sevim İlğürel, "Menâsik-i Mesâlik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 6 (Ekim 1975), 111-112.

¹¹ Mehmet Emin Tuğluk, "Yazarı Bilinmeyen Bir Menâsik-i Hac Kitabı: Delîlü'l-Huccâc ve'l-Ümmiyyîn fî-Tahsîli Umûr'd-Dîn -Ses Bilgisi-", *Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 9/27 (2021), 238-240.

¹² Şerife Eroğlu Memiş, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Hac Menzilleri: Rûznâmçeci İbrahim Efendi Kethüdâsı Hacı Ali Bey'in Tuhfetü'l-Huccâc Risâlesi Örneği", *Gazi Akademik Bakış* 13/26, (2020), 273-275.

¹³ Ebrahim Mohammed Moohialdin Al Kahtani, *Hanîf İbrahim Efendi'nin La'lu'l-Musaffâ Fî Ziyâreti'l-Mustafâ Adlı Eseri (Metin-Tahlil)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3.

¹⁴ Al Kahtani, *Hanîf İbrahim Efendi'nin La'lu'l-Musaffâ Fî Ziyâreti'l-Mustafâ Adlı Eseri (Metin-Tahlil)*, 38-43.

alınan eser 97 varaktan oluşmaktadır. Mekke, Medine, Kudüs ve el-Halil (Hebron) şehirlerinde yer alan ibadet yerlerini anlatan ve burada okunacak dualar hakkında bilgi veren önemli bir hac rehberidir.¹⁵

2.8. Ahıskalı Beyzade Mustafa Efendi, Menâsikü'l-Hac

18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olan Mustafa Efendi (ö. 1785), Ahıska'da dünyaya gelmiştir. İstanbul'da tahsilini tamamlamasının ardından müderrislik yapmıştır. Tasavvuf yolunu benimsemiş, Nakşibendî müşşidi Hâfız Muhammed Efedî'nin sohbetlerine katılmıştır. Tasavvufi kemale ulaştıktan sonra Fatih semtinde yer alan Murâd Molla tekkesinde şeyhlik vazifesini ifa etmiştir. Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerine vâkıf olan mutasavvıf Mustafa efendi iki kere hacca gitmiştir. İlk hac vazifesini 1780 yılında tamamlamıştır. 1785 yılında ikinci defa hac yolculuğuna çıkmış, ancak Cidde şehrinde Kümeyt isimli bir yerde hastalanarak 1785 tarihinde vefat etmiştir. Birkoç eser kaleme almıştır. 32 varaktan oluşan hac menâsikini anlattığı *Menâsikü'l-Hacc'ı*, vefatından sonra basılan ve diğer eserlerini de içeren *Asâr-ı Beyzâde* veya *Mecmûa-i Asâr-ı Beyzâde* isimli yazma nüshanın içinde yer almaktadır.¹⁶

2.9. Eyüp Sabri Paşa, Tekmiletü'l-Menâsik

1832 ve 1890 tarihleri arasında yaşamış olan Eyüp Sabri, önemli bir devlet adamıdır. Çeşitli vazifelerde bulunmuş olan Eyüp Sabri Paşa, tasavvuf, ahlak, fıkıh, ilhimal ve tarih alanlarında olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Kutsal topraklarda vazifeli olarak bulunmuştur.¹⁷ 223 sayfadan oluşan *Tekmiletü'l-Menâsik* adlı eserini, daha önce yazılmış eserlerin üsluplarının açıklayıcı ve akıcı olmamaları, teferruatlı olmayışları, ziyaretgahlar ve adab-ı ziyaretin ihmal edilmiş olmasından dolayı yazdığını ifade eder.¹⁸

2.10. Şeyh Fethullah Verkânîsî, Menâsikü'l-Hac ve'l-Umre

Siirt'in Vernakis köyünde dünyaya gelen müellif, Şeyh Fethullah (ö. 1317/1899) namıyla meşhurdur. Medresede eğitim alan Şeyh Fethullah, fıkıh ilmine yönelmiştir. Bir dönem müderrislik yapan Şeyh Fethullah, 1290/1873-74 yılında hacca gitmiştir.¹⁹ Verkânîsî'nin eserleri, vefatından sonra istinsah edilen *Kenz'ül-Cevahir* adlı mecmuanın içerisinde yer almaktadır. Bu mecmua içerisinde yer alan *Menâsikü'l-Hac ve'l-Umre* 39 varaktan oluşmaktadır.²⁰

2.11. Babakaleli Abdülaziz Ahmed, Tuhfetü'l-Mü'minîn fî Menâsiki'l-Hac

Abdülaziz Ahmed Efendi (ö. 1296-97/1878-79), Çanakkale'nin Babakale isimli köyünde dünyaya gelmiş, hayatını İstanbul'da sürdürmüştür. Tophane ve Galata kadısı namıyla vazifede bulunmuş, dönemin önemli ilim adamlarından biri olarak kabul edilmiştir. Hadis, Fıkıh ve Arap Dili ve Belagatı ile ilgili eserler kaleme almış olan Babakaleli Abdülaziz'nin *Tuhfetü'l-Mü'minîn fî Menâsiki'l-Hac* adlı eseri 54 varaktan oluşmaktadır.²¹

2.12. Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, Câmî'u'l-Menâsik 'alâ Ahseni'l-Mesâlik

Gümüşmahe'de yer alan Emirler veya Kömürcüoğlu namıyla bilinen bir aileye mensup olduğu belirtilmektedir. Künyesi, Ahmed b. Mustafa b. Abdurrahman el-Gümüşhanevî'dir (ö. 1311/1893). Eğitimine Gümüşhane'de başlamış, ticaretle uğraşan bir ailenin ferdi olduğu için Trabzon'a göç etmiş ve eğitimini burada devam ettirmiştir. Tahsilini İstanbul'da tamamlamıştır. Büyük bir mutasavvıf olan

¹⁵ Şerife Eroğlu Memiş, "Nebzetü'l-Menâsik": en-Nakşibendî el-Muradî'nin Hac Rehberi'nde Kudüs Bahsi", *Dinî, Târîhî ve Edebî Açısından Kudüs*, ed. İbrahim Çelik, (İstanbul: DYP yayınları, 2018), 178-181.

¹⁶ Ömer Aslan, "Osmanlı Âlimlerinden Ahıskalı Beyzâde Mustafa Efendî ve Sülûka Dair Risâlesi" *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, (Erzincan, 2017), 1/231-233.

¹⁷ Aysel Levent, *Eyüp Sabri Paşa ve Mir'atü'l-Harameyn'e Göre Hicaz* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 247-249.

¹⁸ Levent, *Eyüp Sabri Paşa ve Mir'atü'l-Harameyn'e Göre Hicaz*, 59-60.

¹⁹ Nurullah Özcan, *Şeyh Fethullah Verkânîsî ve Menasikü'l-Hacc ve'l-Umre Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 6-9.

²⁰ Özcan, *Şeyh Fethullah Verkânîsî ve Menasikü'l-Hacc ve'l-Umre Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, 37-38.

²¹ Abdullah Taha İmamoğlu, "Galata Kadısı Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendî'ye Ait İcâzetnâmenin Neşri ve Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2022), 248-250.

müellif, Ziyaüddin Gümüşhanevî namıyla meşhurdur.²² İslami ilimlerin birçok dalında eserler veren bu büyük şahsiyetin fıkıh alanında kaleme aldığı *Câmi'u'l-Menâsik 'alâ Ahseni'l-Mesâlik* adlı eseri 432 sahifeden oluşmaktadır. Eser, sadece hac ibadetinin fihki yönlerini değil aynı zamanda tasavvufi boyutunu da açıklaması bakımından önemlidir.²³

2.13. Reîsülkurra Abdullah Eyyûbî, Hediyyetü'l-Huccâc

Abdullah Eyyûbî 1176/1763 senesinde İstanbul'un Eyüp semtinde dünyaya gelmiştir. Devrin meşhur âlimlerinden eğitim almıştır. Eyyûbî'den bahseden kaynaklar onun reîsülkurrâ, başımam ve vaiz gibi vazifelerde bulunduğunu belirtir. Abdullah Eyyûbî 1252/1836 tarihinde vefat etmiştir. Eyüp Sultan Türbesi'nde Eyüp Sultan'ın ayak yönündeki pencere kenarına defnedilmiştir. Sayısı net olmamakla birlikte bir kısmı telif, bir kısmı tercüme ve bir kısmı şerh olmak üzere otuza yakın eser yazmıştır. Hac niyetiyle Mekke'ye gidenlere hediye olsun diye *Hediyyetü'l-Huccâc*'ı kaleme aldığını belirtmiştir. Abdullah Eyyûbî 1229/1814 senesinde hacca gitmiştir. Bu eserini hac dönüşü yazmış olması muhtemeldir. Eser 27 varaktan oluşmaktadır.²⁴

2.14. Halîmzâde Alî el-Lefkoşevî el-Kıbrısî, Menâsikü'l-Hac

19. yüzyılda kaleme alınmış olan bu eser, çalışmamızın ana konusu olarak seçildiği için üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

2.15. Molla Mustafa, Menâsik-i Hac

Molla Mustafa'nın hayatı hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Müellifin yazmış olduğu eserden Diyarbakırlı olduğu bilgisi çıkmaktadır. 89 varaktan oluşan Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın *Menâsik-i Hacc*'ı eleştirel bir üslupla yazılmıştır. Eserde hac ibadeti ile ilgili yapılan yanlış uygulamalar eleştirilmiştir. Yazılış tarihi belli olmayan eserin dil özellikleri göz önüne alındığında Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerine ait olması muhtemeldir.²⁵

3. Halîmzâde Alî el-Lefkoşevî el-Kıbrısî

3.1. Hayatı

Kaynaklarda müellifin hayatı hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. Hayatı ile ilgili edindiğimiz tüm bilgilere, eseri *Menâsikü'l-Hac* vasıtası ile ulaşılmıştır. Buradan hareketle künyesinin Alî b. Halîm el-Lefkoşevî el-Kıbrısî olduğu tespit edilmiştir. Müellifin *Terceme-i Kâdîhân* ve *Menâsikü'l-Hac* adlı iki eseri bulunmaktadır.²⁶ Ne zaman doğduğu ve öldüğü belli değildir. Eserinden hareketle 1217/1802'den sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir.²⁷

3.2. Eserleri

3.2.1. Terceme-i Kâdîhân

Kütüphanelerde katalog kaydı bulunmayan bu eserin varlığına, müellifin *Menâsikü'l-Hac* adlı eserin giriş kısmında ulaşılmıştır. Müellif istinsah ettiği *Terceme-i Kâdîhân* isimli eserini, eksiksiz ve ziyadesiz tercüme ettiğini belirtir.²⁸ *Fetâvâ Kadîhân*, Hanefî fakihî Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî'nin (ö. 592/1196) fıkıh alanında kaleme aldığı *el-Fetâvâ'l-Hâniye* veya *el-Hâniyye* diye

²² İsmail Pırlanta, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Hayatı, Eserleri ve Yapmış Olduğu Etkileri", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İhsan Günaydın vd. (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014), 27-30.

²³ Pırlanta, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Hayatı, Eserleri ve Yapmış Olduğu Etkileri", 37-39.

²⁴ Yonis İnanç, "Reîsülkurra Abdullah Eyyûbî Hayatı ve Eserleri" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/29 (Haziran 2014), 109-121.

²⁵ Bilgehan Ayata, *Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın Menâsik-i Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 1-4.

²⁶ Halîmzâde Alî el-Lefkoşevî el-Kıbrısî, *Menâsikü'l-Hac* (Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, II. Mahmud Ktp. 759) 8b.

²⁷ Halîmzâde Alî el-Lefkoşevî el-Kıbrısî, *Menâsikü'l-Hac*, (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, II. Mahmud Ktp. 759), 19b.

²⁸ Halîmzâde Alî el-Lefkoşevî el-Kıbrısî, *Menâsikü'l-Hac*, (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, II. Mahmud Ktp. 759), 8b.

de anılan, Hanefî mezhebinde yazılmış en saygın ve yaygın fetva kitaplarından biridir.²⁹ *Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercüme* isimli çalışmada Halîmzâde Alî'nin eseri *Terceme-i Kâdîhân*'ın da ismi zikredilmiştir.³⁰

3.2.2. Menâsikü'l-Hac

3.2.2.1. Nüsha Tavsifi

Kıbrıslı Halîmzâde Alî'nin bu eserinin tek nüshası, Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu'nda kayıtlı olup Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde yer almaktadır. Türkçe yazmalar koleksiyonunda³¹ "*Risâle-i Menâsik-i Hâcc*" ismi ve "II. Mahmud Ktp. 759" demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Tek nüsha olan eser, talik-nesih hattı ile kaleme alınmış, 12 varak ve 17 satırdan oluşmaktadır. Nüsha 110x180 mm. ebadındadır.³² Eser 17 Cemaziyevvel 1217 (1802/1803) tarihinde kaleme alınmıştır.³³

Nüsha Başı: (8b)

El-ḥamdu limen ce'ale'l-Beyte'l-ḥarâme kıyâmen li'n-nâsi ve hediyen ve emera'l-mü'minîne bi't-tihâzi.

Nüsha Sonu: (19b)

Kâtibine her kim eylerse du'â ide maḥşerde şefâ'at Muştafâ.

3.2.2.2. Menâsikü'l-Hacc'ın Dil ve Muhteva Özellikleri

Kıbrıslı Halîmzâde Alî'nin *Menâsikü'l-Hacc* isimli eseri mensur bir eser olup hac farîzasını konu edinmektedir. Eserine Arapça bir hamdele ve salvele ile başlayan müellif haccın farzları, vacipleri, sünnetleri ve hac esnasında okunması gereken dualara dair bir eser kaleme almak istediğini ifade etmiştir. Denizaşırı bir hac yolculuğuna çıkan Halîmzâde Alî Efendi, 8 Cemaziyelahir 1146 Cumartesi (1733/1734) tarihinde vatani olan Lefkoşa şehrinden ayrılıp Tuzla iskelesine varmıştır. 14 Cemaziyelahir 1146 Cuma günü gecesini Tuzla iskelesinden ayrılıp, 16 Cemaziyelahir 1146 tarihinde Mısır'ın Dimyat limanına ulaşmıştır. Zikredilen senenin Recep ayının ilk günü Mısır'ın başkenti Kahire'ye gelmiştir. Hac kafilesi, Kahire şehrinde Cafer Ağa Vekalesi denilen bir handa birkaç gün konaklamıştır. *Menâsikü'l-Hacc*'ı yazma düşüncesi burda hâsıl olmuştur.

Halîmzâde Alî, eseri *Menâsikü'l-Hacc*'ı didaktik bir amaçla yazdığı için sade ve yalın bir dil kullanmıştır. Eserini 12 varak olarak kaleme almış olması, amacının kısa, net, anlaşılır bir hac rehberi yazmak olduğunu göstermektedir. Müellif'in eserinde yer yer ح harfi ile خ harfinin karıştırması göze çarpan bir husustur: ḥaṭâ (حطا), ḥâṭıra (حاطره).

Müellif öncelikle haccın üç farzını (Mikat'tan ihram giymek, Arafat'da vukûf ve tavaf-ı ziyaret) anlatmıştır. Farzlardan sonra haccın beş adet olan (Müzdelife'de vakfe, sa'y yapmak, remy-i cimâr, tavaf-ı veda, başın tıraş edilmesi) vaciplerini sıralamıştır. Farz ve vacipleri belirttikten sonra haccın sünnetleri, adap-erkân ve okunacak dualar üzerinde durmuştur. Müellif eserini kaleme alırken başlık, bab, fasıl gibi bir sınıflandırma yapmamıştır. Ancak yazma eserlerde sıklıkla görülen, eserin derkenarlarında yer alan, bir tür notlandırma olarak kabul edilen "matlab" kullanımını göze çarpmaktadır.

²⁹ Ahmet Özel, "Kâdîhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/122.

³⁰ Sadık Yazar, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercüme" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (Mayıs 2017), 156-57.

³¹ Ramazan Şeşen vd., *Kıbrıs İslâm Yazmaları Kataloğu* (İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 1995), XXVIII.

³² Şeşen vd., *Kıbrıs İslâm Yazmaları Kataloğu*, 4-5.

³³ Halîmzâde Alî el-Lefkoşevî el-Kıbrısî, *Menâsikü'l-Hacc*, (Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, II. Mahmud Ktp. 759), 19b.

Matlab, müellifin, zihnindeki meseleler açısından eserini başlıklandırmak amacıyla sayfa kenarına düşürdüğü notlar olarak değerlendirilebilir.³⁴ Halîmzade Alî, matlab istilahuna metinden iktibasla kısa ifadeler eklemiştir:

- Matlab-ı Telbiye (9b)
- Matlab-ı Mahreme zarar vermeyen (10a)
- Matlab-ı Ka'be şehrine vardıkda (10a)
- Matlab-ı Mekke (10a)
- Matlab-ı Ka'be-i Şerîfi ibtidâ gördükde okıya (10a)
- Matlab-ı Hacer-i Esvedüñ mukabilinde okıya (10b)
- Matlab-ı İstilâm-ı Hacer-i Esved (11a)
- Matlab-ı Mukabele-i Bâb-ı Ka'be-i Şerîf (11a)
- Matlab-ı Rükni-i Şâmî (11a)
- Matlab-ı Mizâb (11a)
- Matlab-ı Rükni-i 'Irâkî (11a)
- Matlab-ı Rükni-i Yemânî (11a)
- Matlab-ı Makam-ı İbrâhimde okıya (11b)
- Matlab-ı Duâ-yı Safâ (12a)

4. Transkripsiyonda İzlenen Yöntemler

- a. Varak numaraları köşeli parantezle içerisinde kalın/bold olarak gösterilmiştir. **[8b]** şeklindeki gibi.
- b. Özel isimler ve hac terimleri büyük harflerle gösterilmiş, bunlara gelen ekler bitişik yazılmıştır.
- c. Metinde geçen ayetler italik olarak verilmiş, dipnotta verilen mealler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafınan hazırlanan Kur'ân-ı Ker'im'den alınmıştır.
- d. Anlam gereği yapılan metin tamirleri köşeli parentez [...] içerisinde gösterilmiştir.
- e. Eklerin yazımında "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"³⁵ adlı makale esas alınmıştır.

5. Menâsikü'l-Hacc'ın Transkripsiyonlu Metni

[8b] Bî'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

El-ḥamdu limen ce'ale'l-Beyte'l-ḥarâme kıyâmen lî'n-nâsi ve hedyen ve emera'l-mü'minîne bi't-tihâzi maḳâme İbrâhime muşalla ve's-şalâtu 'alâ-nebıyyihi'l-lezî neşede min-ümmi'l-kurâ ve 'alâ-âlihi ve eşḫâbihi'l-lezîne veşalû bi-iḳâmetihi Menâsike'l-Haccı ila'd-derecâti'l-'aliyyi ve ba'd bu 'alüde-i cürm ü günâh ve beybân-ı sehv ü ḥatâda evkât-ı 'ömr-i 'azîzin tebâh iden 'abd-i fakîr-i keşîri't-takşîr tâlib-i maḡfîret-i Lem-yezelî Kıbrısî ya'nî Ḥalîm-zâde 'Alî vaktâ ki evkât-ı güzeşte-i tefekkür ve beyhüde zâyi' olan sermâye-i zindegâniye te'essüf ve taḥassurdan sonra *ve enîbu ilâ rabbikum*³⁶ naşş-ı kerîmini tezekkür idüp eḥad-ı erkân-ı ḥamse-i dîn ü imân olan tarîḳ-i ḥüccetü'l-islâma şedd-i râhle 'azimet idüp işbu sene-i sitte ve erba'in ve elf sâl-i ferḥunde-fâlinde Lefkoşe kaçâsından munfaşıl olup sene-i mezbûrda Cemâziye'l-âhiresinüñ sekizinci gün yevmü's-sebtdir vaṭan-ı aslı olan medîne-i Lefkoşeden Tuzla İskelesine mâh-ı mezbûruñ on dördüncü günü cum'a gicesi Tuzladan Dimyâda teveccüh olunup mâh-ı mezbûruñ on altıncı gün Dimyâda ve sene-i mezbûruñ Recebü'l-müreccebinüñ gürresinde Mısır Kâhirede Ca'fer Ağa Vekâlesi dimekle ma'rûf ḥaneyeye nüzül müyesser olup refâkat-ı kâfile-i tarîḳ-i ḥac için birkaç gün mekş ve karar-ı iktizâ itmekle te'ḥîr olunup eşnâ-yı tefekkürde ferâ'iz ü vâcibât u sünen ü Mevâkîti'l-hacc-ı şerîfde kırâ'at u tilâvet

[9a] olunacak ed'iyye-i me'sûre ve sâ'ir ri'âyet-i merâsim-i ḥac ḥatıra ḥuṭûr idüp muḳaddemâ kitâbuñ nüşâ-i Kâdiḥâna mühtedî olmağile eşnâ-yı kitâbda kitâb-ı müsteṭâb-ı mûmâ-ileyhde ḥacc-ı şerîfüñ için

³⁴ Halil İbrahim Kaygısız, "İlahî Kelâmı Okurken Hayata ve Kitaba Dair Kenarlara Derlenmiş Notlar: Cârullah Efendi'nin Tefsir Kitaplığı Örneği", *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları* ed. Berat Açı (Ankara: İlem Yayınları, 2020), 137-138.

³⁵ İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Derneği Dergisi* 9/1 (1993), 51-89.

³⁶ *Kur'ân Yolu*, (Erişim 02 Temmuz 2024), Zümer 39/54. "Azap size gelip çatmadan önce rabbinize yönelip O'na teslim olun; sonra kimseden yardım göremezsiniz."

vârid olan kitâb u faşl u bâbı mü'tâla 'a idüp bilâ-ziyâde vü lâ-noqşân merâsim-i hacc u ed'iyeye-i me'sûre 'alâ-tarîki'l-icâz terceme olındı 'azîmet-i hac idüp istinsâh iden huccâc-ı zevî'l-ibtihâcdan mes'uldur ki bu tarîk ile bu aḥvec-i 'ibâdu'llâhu du'â-yı ḥayrdan ferâmûş itmeyeler ferâ'iz-i hac üçdür birisi Mikâtdan İhrâm giymekdir ikinci 'Arafâtda vukûfdur üçüncü Tavâf-ı Ziyâretdir bunlardan birisi terk olınsa hac bâtil olur gelecek sene kaẓâ itmek lâzım olur vâcibât-ı hac beşdir evveli Müzdelifede vukûf ikinci beyne's-Şafâ ve'l-Merve sa'ydir üçüncü Remy-i Cimârdır dördüncü ehl-i Ka'be olmayup taşradan gelan huccâca Tavâf-ı Şaderdir ya'nî Tavâf-ı Vedâ'dır beşinci hac tamâm oldukda ya'nî 'Arafâtdan dönüldükde ba'de Remyü'l-Cimâr başın tırâş itmekdir huccâc bunlardan birini terk eylese haccı tamâm olur lâkin bir kurbân lâzım olur bunlardan mâ'adâsı sünen ü âdâbdır sünen ü âdâbdan birisin terk eylese haccı tamâm olur kurbân da lâzım gelmez lâkin işm ü günâhkâr olur Şâm huccâcı İhrâm-ı 'Alî Kuyusu didükleri menzilde girerler Mısr huccâcı kûrâdan Râbi'a-i Şemsî didükleri menzilden girerler Mısr'dan deryâ ile giren kimesnelere İhrâm giymek için kütüb-i fetâvâda

[9b] bir maḥall mestûr degildir gâliben maḥall-i ḥaṭar u tehlike ola in-şâa'llâh huccâc Mikâta vardıklarında maḥrem olmaḥ murâd olındıkda evvelâ tırâş olunup bıyıkların kırküp koltuḡın öde berini pâk idüp tırnaklarını kesüp ve üstinden dikilmiş maḥûlesinden olan esbâbını cümleten çıkarup ḡusl eyleye kâbil olmazsa abdest kâfidür ba'dehu bedenine bir peştemâl ve arḡasına bir ridâ şeklinde bir çârşeb bürine bunlar cedîd ola maḡsûl olursa daḡi kâfidür câ'izdür şâfi ḡarîr olmaya maḡlûṡ olursa zarar virmez eger maḥrem olacaḡ kimse ma'zûr ise ba'de'l-ḡusl yâḡûd ba'de'l- vuzû' bedenini ve başını şovuḡdan hıfz idecek kaḡadar esbâb giyüp İhrâm niyetine iki rek'at namâz kılup ba'de's-selâm Allâhumme innî urîdü'l-hacce fe yessirhu lî ve teḡabbe'l-minnî ve bârikli fihi neveytu'l-hacce ve ḡurmete lî'llâhi te'âlâ diyüp Telbiye eyleye Lebbeyk Allâhumme lebbeyk lebbeyke lâ-şerîke leke lebbeyk inne'l-ḡamde ve'n-nî'mete leke ve'l-mülk lâ-şerîke lek esbâb giydigi şüretde ba'de'l-hac bir Cinâyet Kurbânı lâzımdır bu zıkr olınan Telbiyye a'ḡâb-ı şalavâtda ve eşḡârda ve merkebine bindikde ve yollarda ve vâdilerde ve deşt ü cibâlde ref'-i şavtıyla Telbiye eyleye bu hâlde maḥrem olur tâ hac idince maḥrem olan kimesne zemm u ḡybetden rüfekâsı ve ḡuddâmı ve sâ'ir nâs ile cenk ü cidâlden ve ḡâṡır-âzârdan³⁷ ve şayd u şikârdan ve şayyâda mu'tın u delil olmaḡdan müte'ehhil ise cimâ'dan ve arḡasına ve başına ve ayaḡına dikilmiş maḥûlesinden bir şey degmeden ve başını ve yüzünü örtmeden cümle bedeninden kıl gidermeden ve tırnak kesmeden

[10a] ve kehle öldürmeden ve saç u saḡal taramadan ve ḡül-âb ve sâ'ir ḡoş şular ile başın ve saḡalın ḡusl itmeden ve ḡoş-bü nesnelere sürünmeden ve mîve koḡmadan iḡtirâz ide maḥreme zarar virmeyen meşelâ kemeri var ise beline baḡlaya ve beline fûṡa kuşana ḡusl lâzım gelirse ide ḡammâma gire divâr gölgesine ve maḡfe ve deve gölgelerinde gölgelene ve pire ve yılan ve 'aḡreb ve şıçan ve arı ve ḡarınca ve yengeç ve ḡarasinek ve sivrisinek ve kene ve uyuz bunları öldürse zarar yoḡdur bir kehle öldürse toḡuza varmaḡa bir avuç buḡday şadaḡa vire ondan ziyâde de nısf-ı ḡınta lâzım olur bir çekirge öldürse bir ḡurmâ şadaḡa vire bu minvâl üzre her cinâyetüñ bir keffâreti vardır iḡtizâ ider ise ehline su'âl olına in-şâa'llâh te'âlâ Ka'be şehrine vardıkda evvelâ cem'-i ḡâṡır eyleyüp kemâl-i ta'zîm u edeb ile ve meskenet ile ve tazarru' u iftikâr ile kâdir olduḡi miḡdâr-ı diḡkat ile Telbiye iderek şehre girüp Bâb-ı Selâmdan Ḥarem-i Şerîfe dâḡil olur saḡ ayaḡın evvel başup bu tekbîri oḡıya Allâhu ekber Allâhu ekber lâ-ilâhe illâ'llâhu va'llâhu ekber Allâhu ekber ve lî'llâhi'l-ḡamd Allâhumme inne ḡazâ'l-beyte beytuke ve'l-ḡareme ḡaremuke ve'l-emne emnuke ve'l-'abde 'abduke ve ḡazâ maḡâme'l-'âidi'l-müstecîr bike mine'n-nâri min-'azâbike yevmu teb'âsu 'ibâdike ve vefḡeḡna limâ tuḡıbbu ve terḡâ ve ḡazme leḡmî ve demî ve şa'rî ve beşerî mine'n-nâr diye Ka'be-i Şerîfi

[10b] gördükde bunu oḡıya Allâhu ekber Allâhu ekber Allâhumme ente's-selâm ve min-ke's-selâm ḡayyînâ rabbenâ bi's-selâmi Allâhume zid beytike ḡazâ ta'zîmen ve teşriften ve tekrîmen ve mehâbeten ve zid min-ḡacci ve i'temir ta'zîmen ve teşriften ve mehâbeten ve tekrîmen diyüp Tavâf-ı Kudûme ibtidâ eyleye ibtidâ olan tavâfa Tavâf-ı Kudûm dirler ve Tavâfu't-Taḡiyyet daḡi dirler kâ'ide oldur ki ibtidâ Ḥacer-i Esvedüñ öñine varup suḡûletle mümkün olursa iki ellerini sürüp ve öpe keḡretten varılmaḡ mümkün olmazsa Ḥacer-i Esvedüñ muḡâbelesinde irâḡdan durup namâza tekbîr ider gibi tekbîr idüp bu du'âyı oḡıyup tavâfa Beyt-i Şerîfüñ ḡapusu tarafından şürü' eyleye ki saḡ ḡaraf olur yedi kerre tavâf eyleye

³⁷ Metinde "âzâr-ḡâṡırdan" şeklindedir.

Hacer-i Esvedden başlayup gerü Hacer gelince bir tavâf olur ibtidâ başladığından üçüncü tavâfa gelince omuzlarını tahrik ide ya'nî kemâl-i kuvvet ve mehâbet ve şecâ'at ile tavâf idüp üçüncü tavâfdan sonra olan dört tavâfı vasatü'l-hâl üzere ya'nî sükûn u vakâr ile tavâf eyleye her rüknüñ mukâbelesine vardıkda âti'z-zıkr du'âları okıyarak tavâf eyleye ibtidâ Hacer-i Esvedüñ mukâbilinde tekbir ile okınıcağ du'â budur Bî'smi'llâhi [Allâhu] ekber eşhedu en-lâ ilâhe illâ'llâh ve enne Muhammeden 'abduhu ve Resûluhu âmentu bî'llâhi ve kefertu bî'l-cibtî ve't-tâğütî ve'l-lâti ve'l-'uzzâ vemâ ya'budu min-düni'llâhi

[11a] *inne veliyye'llâhu'llezi nezzele'l-kitâbe ve huve yetevelle's-şâlihîn*³⁸ lâ-ilâhe illâ'llâhu bike ve taşdiқан bi-kitâbike ve vefâ'en bi-'ahdike ve ittibâ'an li-sünneti nebiyyike Allâhumme'ğfirli zunübî ve tahhir kalbî ve'ş-rahli şadri ve yessirli emri³⁹ ve 'âfini fimen te'âfi neveytu inne't-tavâfe bi-hâze'l-beyti'l-'atiki seb'an kâmilin in-şâa'llâhu te'âlâ diyüp tavâfa başlaya Hacerü'l-Esvedüñ mukâbelesinde minvâl-i meşrûh üzere tekbire İstilâm dirler tavâfda Hacer-i Esvedüñ mukâbiline geldikçe İstilâm idüp gice tavâfa ibtidâ eyledikde her maħalde bu du'âları okıya mukâbele-i Bâb-ı Ka'be-i Şerîfde bu du'âyı okıya es-Sâ'ili bi-bâbike yercü rahmetike ve liyeselüke min-fazlike ve ma'rûfeke diye Rükni-Şamî mukâbelesinde Allâhumme'c'alu haccen mebrûran ve zenben mağfûran ve sa'yen meşkûran ve ticâreten len tebûra bi-rahmetike yâ 'Azîzu yâ Ğafûr diye Mizâb mukâbelesinde Allâhumme'zilleni tahte 'arşike yevme lâ-zille illâ zillî 'arşike lâ-ilâhe ğayruke yâ erhame'r-râhimîn diye Rükni-İrâkî mukâbelesinde Rabbi'ğfir ve'r-ħam ve tecâvez 'ammâ ta'lem inneke ente'l-'azîzu'l-ekrem neccinî min-ħarri nâri cehennemem diye Rükni-Yemânî mukâbelesinde Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ ğaseneten ve fi'l-âhîreti ğaseneten ve ğinâ 'azâbe'n-nâri ve erkân-ı mezbûre

[11b] beyninde esnâ-yı tavâfda İstilâm sünnetdir ve ba'zılar müsteħabdır demişler ve yedinci tavâfda Hacerü'l-Esved mukâbilinde Allâhumme innî e'uzu bike mine'l-küfri ve'ş-şekki ve'ş-şirki ve'n-nifâki ve'l-fakri ve'z-züllî ve su'i'l-aħlâki diyüp ba'de edâ-yı tavâf Tavâf-ı İstilâm ile ğatm idüp Mağâm-ı İbrâhimde 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm iki rek'at namâz kılup evvel rek'atda sûreti'l-Ķul yâ eyyuhe'l-kâfirün şânide sûreti'l-İhlâs kırâ'at [ide] ğayrı sûreler daħi okımağ câ'izdür ba'de'l-İstilâm el kaldırup bu du'âyı okıya Allâhumme ente ta'lemu sırrî ve 'alâniyeti fe aħbelu ma'zereti ve ta'lemu mâ fi-nefsi ğağfirli zunübî ve ta'lemu ğacetî fa'tanı su'âli Allâhumme innî es'eluke imânen yubâşiru ğalbî ve yakînan şadîқан ğattâ a'lame innehu len yuşîbeni illâ mâ ketebte lî ve'r-rızâ bîmâ ğassemte diyüp murâdât-ı dünyevî ve uħrevîsin ricâ ide ba'dehu Rabbi'ğfirli ve li-vâlideyye ve li-cemî'i'l-mü'minîne ve'l-mü'minâti ve'l-müslimîne ve'l-müslimâti Allâhumme ve'f-ğikni li-mâ tuħibbu ve terđâ ve cennibnî 'ammâ tukrihu ve teħza ve şebbitnî 'alâ-milleti nebiyyike ve Ħalilike İbrâhîme 'aleyhi's-selâmu diye fi-beyâni keyfiyyete's-sâ'y beyne's-Safâ ve'l-Merve ba'de edâ-yı şalâh ve ve'd-du'â-yı tekrâr Hacer-i Esvedüñ mukâbiline varup İstilâm ide bunu okıya Allâhumme innî e'uzu bike mine'l-küfri ve'şekki ve'ş-şirki ve'n-nifâki ve'l-fakri ve'z-züllî ve su'i'l-aħlâk diyüp Şafâ ile Merve tarafına teveccüh ide bu maħalde olan İstilâm Şafâ ile Merve Sa'y için ibtidâ itmekdür Şafâ üzerine çıkup Ka'be-i Şerîf tarafına teveccüh itmekdür

[12a] bu maħalde murâdâtın ğatırına getirüp ve cem'iyet-i ğatır ile du'âdan sonra ref'-i şavtla üç kerre tekbir idüp her tekbir arasında bu du'âyı okıya ma'nen tekbir üçdür ve du'â daħi üçdür Minâda her tekbirden sonra kırâ'at oluna Lâ-ilâhe illâ'llâhu vaħdehu lâ-şerike leh lehu'l-mülku velehu'l-ħamdu ve huve 'alâ-küllî şey'in ğadîr lâ-ilâhe illâ'llâhu lâ-na'budu illâ Allâhe lâ-ilâhe illâ'llâhu muħlişîne lehu'd-dîn velev kerîhe'l-kâfirün ve'l-ħamdu lî'llâhi rabbi'l-'âlemîn el-ħamdu lî'llâhilezi şadağa va'dehu ve naşara 'abdehu ve hezme el-aħzâbe vaħdehu lâ-ilâhe illâ'llâhu ilâhen vâħiden eħaden şameden lem yetteħiz şâhibete ve lâ-veleden Allâhumme'c'al hâzâ haccen mebrûran ve sa'yen meşkûran ve 'amelen mağbûlan ve ticâreten len tebûra yâ 'Azîzu yâ Ğafûru ve yâ Şekûru bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîn diye Şafâdan nüzül idüp Sa'ya mübâşeretde okıya Allâhumme'ste'melnî lî sünnetike ve sünneti nebiyyike ve teveffenâ 'alâ-milletike ve milletî Resûlike ve'zirnî min-muzillâti'l-fiteni bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîn Merveye giderken Baṭn-ı Vâdiye uğradıkda okıya Rabbi'ğfir verħam ve tecâvez 'ammâ ta'lem ente'l-'azîzu'l-ekrem vehdilî elleti hiye eħvam ve li-cenneti min-ħarri nâri cehennemem fe inneke ta'lemu velâ a'lemü Merveye çıkdıkda Şafâda eylediği resm gibi Ka'be-i Şerîfe teveccüh idüp üç tekbir idüp beyne'l-tekbireyn Şafâda

³⁸ Kur'ân Yolu, (Erişim 17 Eylül 2024), A'raf 7/196. "Ama bilin ki benim velim, kitabı indiren Allah'tır. O, iyileri koruyup kollar."

³⁹ Kur'ân Yolu, (Erişim 17 Eylül 2024), Tâhâ 20/25-26. "Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır."

kırâ'at eylediği du'aları okıdıktan sonra Allâhumme a'samni 'alâ-dînike ve ta'âtike ve ta'âti Resûlike ve cennibnî ma'âşike

[12b] Allâhumme iz hedeytenî li'l-islâmi fe lâ-tetrağhu ve lâ-tenzî'nî minhu hatta teveffenî 'aleyhi Allâhumme yessirlî'l-yusrâ ve cennibnî'l-'usrâ veğfirlî fi'l-aḥireti ve'l-ülâ Allâhumme e'innî ve lâ-tu'ni 'aleyye venşurni ve lâ-tenşuru 'aleyye vec'alnî leke şâkiran râziyyen evvâhen müniben teḳabbel tevbetî vağsil ḥavbetî vehdi kalbî ve seddi'd-lisânî diyüp Merveden ine Merveden indikde sonra okıya Allâhumme'ste'melnî li-sünnetike ve sünneti nebiyyike ve teveffenâ 'alâ-milletike ve 'alâ-milleti Resûlike va'zirnî min-muzillâtî'l-fiteni bi-raḥmetike yâ erḥame'r-râḥimîn bu minvâl üzre yedi kerre Sa'y idüp her Sa'yde minvâl-i muḥarrer üzre kırâ'at-ı ed'iyye ve ri'âyet-i merâsim-i âdâb u ta'zîmden sonra Ḥarem-i Şerîfe girüp müyesser [ola] evvelde maḳâmda iki rek'at namâz kılup murâdât-ı dünyevî ve uhrevî için tazarru' ve ibtihâl eyleye du'adan sonra Ka'be-i Şerîfde muḳim ola merâsim-i Yevm-i Terviye fi şehri Zilhiccenüñ sekizinci günü ki yevm-i 'Arefeden bir gün muḳaddemdir aña Yevm-i Terviye dirler ol gün şalât-ı şubḥı Ḥarem-i Şerîfde kılup ba'de tulû'î's-şems Minâ tarafına ḥuccâc ile şafâ-yı ḥâtır ve inşirâh-ı şadr ile cehr ile Telbiye iderek gide ol gün Minâda ârâm idüp anda gicelendükden sonra 'Arefe günü şalât-ı şubḥı karañulukda Minâda kılup Telbiye iderek 'Arafâta teveccüh idüp cem'iyyet-i

[13a] ḥâtır ile gide Minâya dâḥil olurken bu du'âyı kırâ'at ide Allâhumme hâzâ minnî ve huve mimmâ delle'l-tunâ 'aleyhi mine'l-menâsiki femenne 'aleynâ bi-cevâmi'î'l-ḥayrâti kemâ menente 'alâ-evliyâike ve ehli ta'âtike fe innemâ ene 'abdiku ve ibni 'abdike nâşiyeti bi-yedike tef'alu mâ eradtu Allâhumme ve iyyâke ed'û ve minke ercû febelliğnî şâliḥa 'ameli veğfirlî zenbi veḳinâ 'azabe'n-nâr 'Arafâta teveccüh iderken bu du'âyı kırâ'at ide Allâhumme ileyke teveccehtu ve 'aleyke tevekkeltu ve bike i'temedtu ve iyyâke eradtu es'eluke en tebâreke lî fi-seferi ve en taḳziye lî bi'Arafâte ḥacetî ve en tağfirlî zunübî ve ḥaḳîetî' bi-fazlike ve raḥmetike yâ erḥame'r-râḥimîn Cebel-i âdâb u merâsimidür Minâda şalât-ı şubḥı edâdan sonra Telbiye iderek 'Arafâta revâne olup ḳable'z-zuhr Mescid-i Ḥayfda nüzül idüp ol maḥalde ḳâbil olursa gusl idüp ol maḥalde ba'de'z-zevâl şalât-ı zuhr ve şalât-ı 'asrı me'an bir ezân ve iki ḳâmetle cemâ'atle kılup ḥaḳîb ikinci ḥuḳbeyi ol mevzi'de kırâ'at idüp ḥuḳbe-i şânîye ba'de'z-zevâl ve ḳable'z-zuhr

[13b] kırâ'at olunur ba'de edâ-yı zuhr ve'l'aşr 'Arafâta teveccüh idüp tekrar Minâdan şabâḥ kalkdıkdâ kırâ'at eylediği du'âyı okuyup 'Arafâtda Vaḳfeye tura eger şalât-ı zuhr ve 'aşrı cemâ'atle kılmaḳ müyesser olmazsa münferiden vaḳitlerinde kılmaḳ lâzımdır 'Arafâtda Vaḳfenin aḥkâmı ve ed'iyyesi beyânında in-şâa'llâhu te'âlâ 'Arafâtda Vaḳfe turduklarında imâm olan zât-ı ḥuceste-şifât Cebel-i Raḥme ḳurbında nâḳası üstünde müstakbilen ile'l-ka'beti turup cedd ü ceḥd ile du'â ide ḥuccâc daḥi Sa'y idüp imâma ḳarîb mevzi'de turup evvelâ cemî'i zünübuna ḥulûş ile istiğfâr idüp şalavât-ı şerîfeyi teḳşirden sonra cem'iyyet-i ḥâtır ile bu du'âyı okıya in-şâa'llâh 'Arafâtda Vaḳfeye turuldukdâ kırâ'at olına Lâ-ilâhe illa'llâhu vaḥdehu lâ-şerîke leh lehu'l-mülku ve lehu'l-ḥamdu yuḥyî ve yumît ve huve 'alâ-küllî şey'in ḳadîr lâ-ilâhe illa'llâhu lâ-na'budu illa iyyâhu lâ-ilâhe illa'llâhu'l-muḥlişîne lehu'd-dîne velev kerihel-müşrikün Allâhumme ḳulte *ud'ünî estecib lekum*⁴⁰ ve ente lâ-tuḥlifu'l-

[14a] mî'âd Allâhumme hâzâ maḳâmu'l-müstecirü'l-'â'izu bike mine'n-nâri fe ecirnî mine'n-nâri bi-'avfike ve edḥilnî'l-cennete bi-raḥmetike Allâhumme iz hedeytenî li'l-islâmi felâ tenzi'hu minnî ve lâ-tenzî'nî minhu hatta teğbîduni ve ene 'aleyhi ve vefiḳnî kemâ efterâzte 'aleyye ve e'innî 'alâ-ḫalibi rîzâike ve edâ'i ḥaḳîike vec'alnî min-a'azami 'ibâdike naşiben min-ḥayrin taḳsimuhu fi hâzihi'l-'aşıyyeti beyne 'ibâdike şâliḥîne min-nürin teḥdî bihi ev raḥmetin tenşiruhâ ev rîzḳin tubsîtuḥu ev ḥayrin teḳşifuhu ev belâin tedfe'uhu ev fitnete taşrifuhâ Allâhumme emmin rev'ani ve ustur 'avreti ve eḳlînî 'uşreti vaḳḳî 'annî duyûni veğfirlî veli vâlideyye ve ḳarâbeti ve aḥibbeti Allâhumme inneke de'avte'l-ḥacce ve de'avte'l-mağfirete 'alâ-şuhudi menâsikike ve ḳad ecebnaḳe veli külli vefdin câizeten fec'al câ'izeti min-mevfiḳi hâzâ en tağfira lî zunübî ve tu'tiyenî fi'd-dünyâ ḥaseneten ve fi'l-aḥireti ḥaseneten ve ḳina 'azabe'n-nâr Allâhumme'c'al fi-ḳalbî nûran ve fi-başarî nûran ve fi-sem'î nûran *Allâhumme işrahli şadrî ve yessirlî emrî*⁴¹ Allâhumme innî e'ûzu bike min-vesâvi's-şudürî

⁴⁰ Kur'ân Yolu, (Erişim 17 Eylül 2024), Mü'min 40/60. "Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim"

⁴¹ Kur'ân Yolu, (Erişim 17 Eylül 2024), Tâhâ 20/25-26. "Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır."

[14b] ve seyyiati'l-emri ve şiddeti'l-kabr bu du'â-yı şerîfi okıya vus'at olursa üç kerre okıyup murâdât-ı dünyevî ve uhrevîsi için kemâl-i tazarru' u iftikâr ile du'â ve niyâz ide ba'de gurûbu's-şems Müzdelife tarafına teveccüh eylediklerinde bu du'âyı okıya Müzdelifeye teveccühde bu du'âyı kırâ'at ide Lâ-ilâhe illa'llâhu Allâhu ekber el-hamdu li'llâhi'llezi lem yettehiẓ veleden ve lem yekun lehu şerîkun fi'l-mülki Allâhumme ileyke aḥşantu ve min-'azâbıke eṣfektu ve ileyke rağbetu ve minke rehebtu fekbel nüsüki vemḥi ḥavbeti ve a'zam ecrı ve zevvidni't-takvâ ve sellim dîni ve zidni 'ilmen ve ḥilmen Müzdelifeye ki Meş'aru'l-Ḥarâm Cebel-i Kuzah didikleri maḥalde nüzul efdaldır Vâdi-i Muḥasserden ğayrı yerde Vakfeye tura her kaᅅğı mevzi' olursa olsun Vâdi-i mezbûr menhîdir maḥall-i mezbûrda şalât-ı mağrib ile şalât-ı işâyı bir ezân ve bir kametle cemâ'atle edâ idüp anda giceleyüp şabâḥ namâzını irkence karañulıkda kılup ba'de's- şalâtu's-şubḥ Müzdelifede Vakfeye turup bu du'âyı okıya

[15a] Müzdelifede Vakfeye turduklarında okıya Allâhumme hâzâ ecme'u es'eluke en terzuᅅni fihi cevâmi'u'l-ḥayra kullehu Allâhumme rabbu'l-meş'ari ve rabbe'r-rukni ve'l-maᅅâm ve rabbe'l-beledî'l-ḥarâmi ve rabbu'l-mescidi'l-ḥarâm ve rabbu'l-hilli ve'l-ḥarâmi es'eluke en tubelliĝa rûḥa Muḥammedin nebiyyi's-selâm es'eluke bi-nûri vechike'l-kerîmi en taĝfirli zunûbi ve terḥamnî ve tecme' 'ale'l-huda emrî ve tec'ale't-takvâ zâdi ve zuḥrî ve'l-cennete mâ'î ve heblî rızâke 'annî fi'd-dünyâ ve'l-aḥireti yâ men huve ḥayra küllihi a'tani mine'l-ḥazzi küllihi vaşrif 'annî's-şerra küllihi Allâhumme ḥarrim laḥmi ve 'azmi ve şa'ri ve sâ'ir cevâriḥi mine'n-nâri Allâhumme inneke ḥayra maᅅlûbin ve ḥayra merĝûbin ve leke fi-küllî vaᅅtın câ'izetin es'eluke es'eluke en tec'ale câ'izeti fi-hâzâ'l-yevm en tetekâbbele tevbeti ve tetecâvez ḥaᅅ'eti ve tecme'a 'ale'l-huda emrî vec'ale't-takvâ mine'd-dünyâ hemmi bi-raḥmetike ve faẓlike yâ erḥâme'r-râḥimîn ba'dehu ᅅlü'u's-şems Minâya gelüp Cemre-i 'Aᅅabede Minâyı saĝ cānibine ve Ka'be-i Şerîfi şol cānibine alup Baᅅn-ı Vâdide yedi ḥurde taş ata

[15b] miᅅdârî ḥurmâ çekirdeginden büyük olmaya cemreleri atarken her birinde bunu okıya Bi'smi'llâhi Allâhu ekber reĝman li's-şeytâni ve ḥizbihi Allâhumme'c'al ḥacci mebrûran ve sa'yi meşkûran ve zenbi maĝfûran deve ve eger kaᅅır üstünde iken atup Minâda menziline gelüp dilerse evvel ᅅurbânın zebḥ idüp ba'dehu tırâş ola dilerse 'aksin ide ol gün aḥşâmdaᅅ ğayrı Cemre atmaya ᅅurbân zebḥ iderken okıya Veccehtu vechî lillezi fetara's-semavâti ve'l-arᅅa ḥanîfen ve mâ ene mine'l-müşrikîn inne's-şalâti ve nüsüki ve maḥyâye ve memâti li'llâhi rabbi'l-'âlemîn lâ-şerîke leh ve bi-zalike umirtu ve ene evvelu'l-müslimîn Allâhumme hâzâ minke ve leke ve ileyke Allâhumme teᅅabbelhu minnî kemâ teᅅabbelte min-İbrâḥime 'aleyhi's-selâmu bi-faẓlike ve cûdike yâ ekreme'l-ekremîn tırâş olurken bu du'âyı okıya Allâhumme bârik fi-nefsî vaĝfirli zunûbi vec'al lî bi-küllî şa'ratın minhâ nûran yevme'l-ᅅıyâmeti ba'de'l-ḥalk kâbil olursa Ka'be-i Şerife gidüp ᅅavâf ide bu ᅅavâfa ᅅavâf-ı Ziyâret dirler

[16a] ᅅavâf-ı Ziyâretüñ kâ'idesi ke'l-evvel Ḥacerü'l-Esvedüñ öñine gelüp ba'de'l-İstilâm yedi kerre Ḥaᅅmiñ taşrasından ᅅavâf ide bunda şecâ'at ve mehâbet lâzım degil cümlesin Vasatü'l-Ḥâl ya'nî sükûn u vaᅅâr ile ᅅavâf ide ᅅavâfda mehâbet ve şecâ'at kaşᅅ itmek ancaᅅ ᅅavâf-ı ᅅudûma maḥşûşdur ᅅavâf-ı Ziyâret için yedi kerre ᅅavâf tamâm oldıᅅdan soñra her ᅅavâfda ᅅavâf-ı ᅅudûmda kırâ'at oluncaᅅ ed'ıyyeyi bila-taĝayyür kırâ'at idüp yedinci ᅅavâfda Ḥacerü'l-Esvedüñ öñinde ᅅavâf-ı Ziyâretüñ yedinci ᅅavâfında tamâmında ke'l-evvel Allâhumme innî e'ûzu bike mine'l-küfri ve's-şekki ve's-şirki ve'n-nifâᅅi ve'l-faᅅri ve'z-zülli ve sū'i'l-aḥlâᅅ diyüp müyesser olan maᅅâmda iki rek'at namâz kılup murâdât-ı dünyevî ve uhrevîsin niyâz ile du'âdan soñra Minâ tarafına gide ol gün Ka'bede gicelemek memnû'dur ve bu ᅅavâf-ı Ziyâretten soñra beyne's-Safâ ve'l-Merve Sa'y lâzım degildir ba'de't-ᅅavâf Minâya gidüp ol gün kendü 'âleminde ola Zilhiccenüñ on yedinci günü 'İd-i Adᅅḥanuñ

[16b] ikinci günüdür yevm-i mezbûrda üç maᅅalde ba'de'z-zevâl yedişer cemre ata bugün cümle yigirmi bir cemre olur maᅅall-i evvel Mescid-i Ḥayfıdır bu maᅅalde her cemreyi atarken Bi'smi'llâhi Allâhu ekber raĝmen li's-şeytâni ve ḥizbihi Allâhumme'c'al ḥacci mebrûran ve sa'yi meşkûran ve zenbi maĝfûran diyerek her bir cemreyi atup yedi cemre tamâm oldıᅅdan soñra bu maᅅalde Vakfeye turup ve bu du'âyı okıya Mescid-i Ḥayf vakfesinde okıya ellerin göĝe açup Subḥâna'llâhi ve'l-ḥamdu li'llâhi ve lâ-ilâhe illa'llâhu va'llâhu ekber Allâhu ekber ve li'llâhi'l-ḥamd Allâhumme şalli 'alâ-seyyidina 'abdike ve nebiyyike ve ḥabîbıke ve Resûlike'n-nebiyyi'l-ümme ve 'alâ-âlihi ve aḥᅅâbihi ve sellim diyüp murâdâtın du'â ide maᅅall-i ᅅânî Mescid-i Ḥayfuñ ilerüsünde kezâlik yedi cemre ata kezâlik her birin atarken minvâl-i meşrûḥ üzre tekessür iderek atup bunda daᅅı vakfeye tura vakfe-i ᅅânide okıya Allâhumme'c'al lî ḥaccen

mebrûran ve sa'yen meşkûran ve zenben mağfûran Allâhumme ileyke efaẓtu ve min-'azâbıke eşfaqtu ve ileyke rağıbtu ve minke rehebtu feteķabbel nüsûki

[17a] verham tazarru'î vakbel tevbeti vestecib da'veti ve'azam ecrî va'tanî su'âili diyüp kezâlik murâdâtı için du'â ve şenâ ide mahall-i şâliḡ Cemretü'l-'Aķabedir Baṭn-ı Vâdiden ata bunda daḡi minvâl-i muḡarrer üzre yedi cemreyi atup bunda vakfeye ṭurmayup menziline dönüp ol gice yatup Zilhiccenüñ on ikinci günü ki Bayramuñ üçüncü günüdür 'İd-i Ađḡanuñ üçüncü günü kezâlik bu üç maḡalde yedişer cemreyi ata ba'de'z-zevâl yevm-i mezbûrda daḡi ke'l-evvel cemerâti ve tekbîri ve iki maḡalde vakfeye ṭurup üçüncü maḡalde ṭurmayup menziline 'avdet ide 'İd-i Ađḡanuñ üçüncü günü bu cemreleri atdıķdan soñra eger murâd iderse Ka'be-i Şerîfe gide ve illâ ol gice ḡalursa 'İd-i Ađḡanuñ dördüncü günü şabâḡ namâzı vaktinde Minâda bulunırsa minvâl-i meşrûḡ üzre bu üç maḡalde ba'de'z-zevâl cemreleri atmayınca Ka'beye gitmeye bu gün daḡi atarsa cümle cemerât yetmiş 'aded olur Minâdan Ka'be-i Mükerreremeye 'avdet beyânındadır in-şâa'llâhu te'âla şehr-i Zilhiccenüñ

[17b] on dördüncü günü Minâdan Ka'be-i Şerîfe gelüp mesnûn ola Maḡtab didikleri mevzi' ki âña Ebṭaḡ dirler ol maķâma bir sâ'at miķdârı nüzül idüp ba'dehu Ṭavâf-ı Şaderi idüp bu ṭavâfa Ṭavâf-ı Vedâ' daḡi dirler Ṭavâf-ı Şaderüñ merâsimidür Ṭavâf-ı Ziyâret gibi yedi kerre vasatü'l-hâl ya'nî sükûn u vakâr ile ziyâret idüp müyesser olan maķâmda iki rek'at namâz kılup du'âdan soñra Bi'r-i Zemzeme gelüp Zemzem içe Zemzem içerken bu du'âyı okıya Allâhumme innî es'eluke rızķan vâsi'an nâfi'an ve şifâen min-küllî dâin yâ erḡame'r-râḡimîn Allâhumme hâzâ ḡiyâse veledi İbrâḡime ḡalilike feḡşeni min-muzillâti'l-fiteni ve ḡavâdisi'd-dehri ve âtinâ fi'd-dünyâ ḡaseneten vefi'l-âḡireti ḡaseneten diyüp murâdâtın isteyüp Zemzemi içe ve başına döke ba'dehu gelüp Bâb-ı Ka'benüñ işigin öpüp ḡacer ile bâb arasına Mültezem dirler ol maķâmda yüzünü Ka'be divarına koyup saḡ elin Bâb-ı Ka'be ṭarafına açup şol eli ile Ka'be örtüsünü ṭutup başına

[18a] örtüp tekbîr ide ol maḡalde Allâhu ekber Allâhu ekber lâ-ilâhe illa'llâhu va'llâhu ekber Allâhu ekber veli'llâhi'l-ḡamd diyüp ve şalavât virüp es-Sâ'ili bi-bâbıke yes'elüke min-fazlıke ve ma'rûfıke ve yercü raḡmeteke diyüp cümle murâdâtın Cenâb-ı ḡazret-i Bârîden isteye in-şâa'llâḡ maķbûl olup red olunmaya vaṭanuñ ârzü iden ṭavâf idüp Du'â-yı Vedâ'ı okıya Du'â-yı Vedâ'u'l-Beyt Allâhumme leke ḡacectü ve bike âmentü ve 'aleyke tevekkeltü ve ileyke eslemtü ve iyyâke eradtu feteķabbel nüsûki vaḡfirli zünübî ve keffir 'annî seyyi'âti veste'melnî fi-tâ'atıke ebeden mâ ebķaytenî ve'zirnî mine'n-nâri Allâhumme innî istevd'atuke dîni ve emâneti ve ḡavatime 'amelî feḡfezhuma 'aleyke ve 'alâ-küllî mü'minin ve mü'minetin inneke semî'u'd-du'â Allâhumme lâ-tec'al hâzâ âḡire'l-'ahdi min-beytike verzuķni'l-'avde ileyhi vaḡşin evbeti ḡattâ tubelliḡni ehli vekfeni mü'mineti ve mü'minetin 'iyâli ve cemî'e ḡalķıke âibüne tâibüne 'âbidüne sâcidüne sâmiḡüne ve li-rabbi ḡamidüne şadaķa'llâhu va'dehu ve naşara

[18b] 'abdehu ve hezme el-aḡzâbe vaḡdehu lâ-ilâhe illa'llâhu vaḡdehu lâ-şerike leh lehu'l-mülkü ve lehu'l-ḡamdu ve huve 'alâ-küllî şey'in kaḡîr in-şâa'llâhu te'âlâ Medîne-i Münevvereye gelindikde şehre dâḡil olmadan⁴² münâsib ol merkebinden inüp ḡusl veya vuzû' idüp yayan yürüyüp sekînet-i vakâr ve ta'zîm u ikrâm ile şehre dâḡil olurken okıya Medîne şehrine dâḡil olurken okıya Allâhumme rabbe's-semâvâti ve mâ-eḡzallene ve rabbe'l-erâzîne ve mâ-aķlelne ve rabbe'r-riyâḡi ve mâ-zerayne es'eluke ḡayra ḡâziḡi'l-beldeti ve ḡayra ehliḡa ve ḡayre mâ-fihâ ve ne'üzubıke min-şerriḡa ve min-şerri mâ fihâ ve min-şerri ehliḡa Allâhumme hâzâ ḡarume Resûlike fec'al duḡûli fiḡi veķâbeten lî mine'n-nâr ve emânen mine'l-'azâbi ve su'î'l-ḡisâb Mescid-i Resûla'llâḡa girdikde okıya Allâhumme şalli 'alâ-Muḡammedin ve 'alâ-ali Muḡammedin Allâhumme'ḡfirli zünübî veṭaḡli ebvâbe raḡmetike Allâhumme'c'alni'l-yevme min-evceḡi men tevecceḡe ileyke ve aķrebe men teķarrebe ileyke ve encaḡe men de'âke vebteḡi rızâke diyüp

[19a] iki rek'at namâz kıla minberüñ şol ṭarafında ola tâbütüñ ardında du'â ide ba'dehu Türbe-i Muṭaḡḡaraya muttaşıl ola beyâz mermerüñ yanına varup vakfeye ṭura ve ol maḡalde kendüyi hemân ḡuzûr-ı şerîf-i cenâb-ı Resûla'llâḡa yelup bu du'âyı ḡuzû' ve ḡuşû' ile kırâ'at ide du'â budur es-Selâmu 'aleyke yâ nebîya'llâḡ ve raḡmetü'llâḡi ve bereķâtuhu eşḡedu enneke Resûla'llâḡi kaḡ belleḡte'r-risâlete

⁴² Olmadan: metinde "olmadın" şeklindedir.

ve eddeyte'l-emānete ve neşahte'l-ümmete ve keşefte'l-gammete ve cāhedte fi-emri'llāhi ḥaḳḳa cihādihi ḥattā ḳabeẓake'llāhu ḥamīden maḥmūden feceẓake'llāhu 'an ṣaḡirinā ve kebirinā ḥayre'l-cezā'i va ṣalli 'aleyke efdale's-şalavāti ve ezkārīha Allāhumme'c'al nebīyyine yevme'l-ḳiyāmeti aḳrebe'n-nebīyyine ve e'tihī'd-derecete ve'l-fazle ve'l-fazilete ve evridnā ḥavzehu vesḳānā bikāse şerbeten lā-tazme'u ba'dehu verzuḳnā şefā'atehu vece'alnā min-rufeḳā'īhi yevme'l-ḳiyāmeti Allāhumme lā-tec'al hāzā āḥire'l-'ahdi min-ḳabri nebīyyine 'aleyhi's-şalātu ve's-selāmu verzuḳnā'l-'avde ileyhi yā ze'l-celāli ve'l-ikrām bu maḥalde yetmiş kerre şalla'llāhu

[19b] 'aleyhi ve sellem 'aleyke yā Resūla'llāh diyüb du'ā ide ba'dehu Ḥazret-i Ebū Bekir ve Ḥazret-i 'Ömer raḏıyallāhu te'ālā 'anhumā rūḥ-ı şerīfleri için müstaḳillen du'ā idüp murādātı için daḥi cedd ü sa'yle du'ā ide in-şāa'llāhu te'ālā maḳbūl ola āşārda Medīne-i Münevvere mevḳiflerinde mu'ayyen du'ā zıkr olunmamışdır her ne minvāl üzre olursa cā'izdir Mescid-i Resūla'llāhda şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem virilen bir şalavāt-ı şerīf sā'ir mesācidde virilen biñ biñ berāberdir deyu āşārda zıkr olunmuşdır ve bi'l-cümle Medīne-i Münevverede şerreffe'llāhu te'ālā ḥālī bulunmaya rākib oldıḳça tilāvet-i meşāliḥ görirken tesbīḥ ḥālī oldıḳça du'ā ide ḥurrire fi'l-yevmi's-sābi 'aşere min-şehr-i Cemāziye'l-evveli li-seneti seb'a 'aşere ve mie'teyn ve elf kātibine her kim eylerse du'ā ide maḥşerde şefā'at Muştafā

6. Sonuç

İslam dinin gereği olan hac vazifesi edebiyatta işlenen İslami konulardan biridir. Hac kavramı çerçevesinde edebiyatta menâsik-i hac eserleri ortaya çıkmıştır. Hac vazifesinin ifâsı ve adabının anlatıldığı bu eserler manzum ve mensur olarak iki şekilde sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada mensur menâsik-i hacler üzerinde durulmuştur. Bu çalışma ile birlikte tespit edilen mensur menâsik-i hac sayısı on beştir. Bu eserlerden iki tanesi (Sünbülî Sinân, Seyyid Mehmed Efendi) XVI. yüzyılda, üç tanesi (Abdurrahman Hibri, Hacı Ali Efendi, Müellifi Bilinmeyen) XVII. yüzyılda, iki tanesi (İbrahim Hanif, Ahıskalı Beyzade Mustafa Efendi) XVIII. yüzyılda, yedi tanesi (Eyüp Sabri Paşa, Şeyh Fethullah Verkânişi, Babakaleli Abdülaziz Ahmed, Damadzade Mehmed Murad Efendi, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, Reîsülkurra Abdullah Eyyûbî ve Kıbrıslı Halîmzâde Alî) XIX. yüzyılda yazılmıştır. Molla Mustafa'nın eseri *Menâsik-i Hacc*'ı hangi yüzyılda yazdığı belli olmayıp, eserin dil özellikleri göz önüne alındığında Osmanlı türkçesinin ilk dönemlerine ait olması muhtemeldir. Bu mensur menâsik-i hacler edebî kaygı taşımayan didaktik nitelikli eserler oldukları için sade bir dil ile kaleme alınmışlardır.

19. yüzyılda Kıbrıs'tan Mısır'a, Mısır'dan kutsal topraklara denizaşırı bir hac yolculuğu gerçekleştirmiş olan Halîmzâde Alî'nin eseri, muhtasar bir hac rehberi olup 12 varaktan oluşmaktadır. Eserde haccın farzları, vacibleri, sünnetleri ve hac esnasında okunması gereken dualar hakkında bilgi verilmiştir. Bu çalışma ile müellifin, kütüphanelerde katalog kaydı bulunmayan ikinci bir eserinin (*Terceme-i Kâdihân*) daha olduğu tespit edilmiştir. Müellif, meşhur fetva kitaplarından biri olan *Fetvâvâ Kadîhân* adlı eserin tercümesini yapmıştır. Halîmzâde Alî'nin müellif kimliğinin yanı sıra mütercim özelliğine de sahip olduğu görülmektedir. Kaleme aldığımız bu çalışma ile birlikte kaynaklarda adı zikredilmeyen XIX. yüzyılda yaşamış Kıbrıslı Halîmzâde Alî ve eseri *Menâsikü'l-Hac* tanıtılmıştır. Türk İslam edebiyatı ve Kıbrıs Türk edebiyatı araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

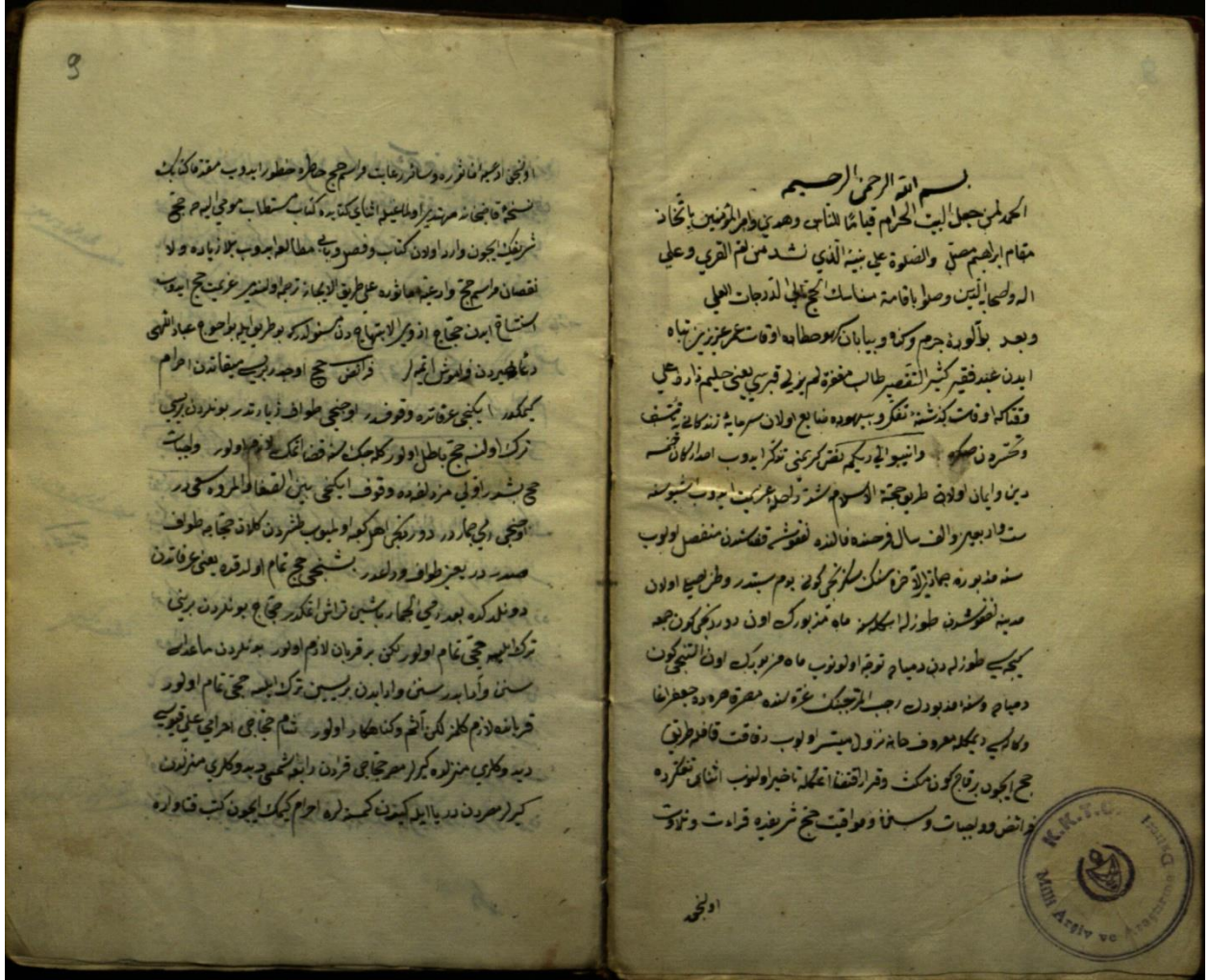
Kaynaklar

Al Kahtani, Ebrahim Mohammed Moohialdin. *Hanîf İbrâhim Efendi'nin La'lu'l-Musaffâ Fî Ziyâreti'l-Mustafâ Adlı Eseri (Metin-Tahlil)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- Arıç, Dilara Pınar. *Sünbülî Sinân'ın Menâsik-İ Hacc'ı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aslan, Ömer. "Osmanlı Âlimlerinden Ahuskalı Beyzâde Mustafa Efendî ve Sülûka Dair Risâlesi" *Uluslararası Ahuska Türkleri Sempozyumu*. 1/229-237. Erzincan, 2017.
- Ayata, Bilgehan. *Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın Menâsik-İ Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Coşkun, Menderes. "Osmanlı Edebiyatındaki Hac Seyahatnamelerinin Tipleri". *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*. 189-194. İstanbul, 2001.
- Halîmzâde Alî el-Lefkoşevî el-Kıbrısî. *Menâsikü'l-Hac*. Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, II. Mahmud Ktp. 759. 8b-19b. <http://arsiv.gov.ct.tr>
- Harman, Ömer Faruk. "Hac". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 14/382-386. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İlgürel, Sevim. "Menâsik-i Mesâlik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 6 (Ekim 1975), 111-128.
- İmamoğlu, Abdullah Taha. "Galata Kadısı Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'ye Ait İcâzetnâmenin Neşri ve Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2022), 243-269.
- İnanç, Yonis. "Reîsülkurra Abdullah Eyyûbî Hayatı ve Eserleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/29 (Haziran 2014), 107-128. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219847>
- Karataş, Ahmet. "Türk-İslâm Edebiyatında Menâsik-i Hac Manzumeleri ve Kâbe". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 3 (Kasım 2007), 30-32.
- Kaygısız, Halil İbrahim. "İlahî Kelâmı Okurken Hayata ve Kitaba Dair Kenarlara Derlenmiş Notlar: Cârullah Efendi'nin Tefsir Kitaplığı Örneği". *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. ed. Berat Açıl. 123-162. Ankara: İlem Yayınları, 2020.
- Kaymakçı, Rukiye. *İbrâhim Tennûrî Ahfâdından Mehmed Efendi'nin Enîsü'l-Huccâc Adlı Menâsiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kur'ân Yolu. Erişim 02 Temmuz 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zumer-suresi-39/ayet-54/kuran-yolu-meali-5>
- Kur'ân Yolu. Erişim 17 Eylül 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/araf-suresi-7/ayet-196/kuran-yolu-meali-5>
- Kur'ân Yolu. Erişim 17 Eylül 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/mumin-suresi-40/ayet-60/kuran-yolu-meali-5>
- Kur'ân Yolu. Erişim 17 Eylül 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/taha-suresi-20/ayet-25/kuran-yolu-meali-5>
- Levent, Aysel. *Eyüp Sabri Paşa ve Mir'atü'l-Harameyn'e Göre Hicaz*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Memiş, Şerife Eroğlu. "Nebzetü'l-Menâsik": en-Nakşibendî el-Muradî'nin Hac Rehberi'nde Kudüs Bahsi". *Dinî, Târihî ve Edebî Açısından Kudüs*. ed. İbrahim Çelik. 169-197. İstanbul: DYB Yayınları, 2018.

- Memiş, Şerife Eroğlu. "XVII. Yüzyılda Osmanlı Hac Menzilleri: Rûznâmçeci İbrahim Efendi Kethüdâsı Hacı Ali Bey'in Tuhtetü'l-Huccâc Risâlesi Örneği". *Gazi Akademik Bakış* 13/26, (2020), 267-298. <https://doi.org/10.19060/gav.750477>
- Özcan, Nurullah. *Şeyh Fethullah Verkânîsî ve Menasikü'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özel, Ahmet. "Kâdîhan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Pırlanta, İsmail. "Ahmed Ziyaüddin Gümüştanevî'nin Hayatı, Eserleri ve Yapmış Olduğu Etkileri". *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüştanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İhsan Günaydın vd., 27-43. Gümüştane: Gümüştane Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Şeşen, Ramazan. Altan, Mustafa Haşım ve İzgi, Cevat. *Kıbrıs İslâm Yazmaları Kataloğu*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları. 1995.
- Tuğluk, Mehmet Emin. "Yazarı Bilinmeyen Bir Menâsik-i Hac Kitabı: Delîlü'l-Huccâc ve'l-Ümmiyyîn fî-Tahsîli Umûrî'd-Dîn -Ses Bilgisi-". *Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 9/27 (2021), 238-240. <https://doi.org/10.12992/TURUK1139>
- Ünver, İsmail. "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *Türkoloji Derneği Dergisi* 9/1 (1993), 51-89.
- Yaran, Rahmi. "Hac". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/410-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Yazar, Sadık. "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (Mayıs 2017), 49-166.

Nüsha Resimleri

Halîm-zâde Alî el-Lefkoşevî el-Kıbrısî. Menâsikü'l-Hac. Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, II. Mahmud Ktp. 759. 8b-9a.

Halîm-zâde Alî el-Lefkoşevî el-Kibrîsî. *Menâsikü'l-Hac*. Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, II. Mahmud Ktp. 759. 19b.